

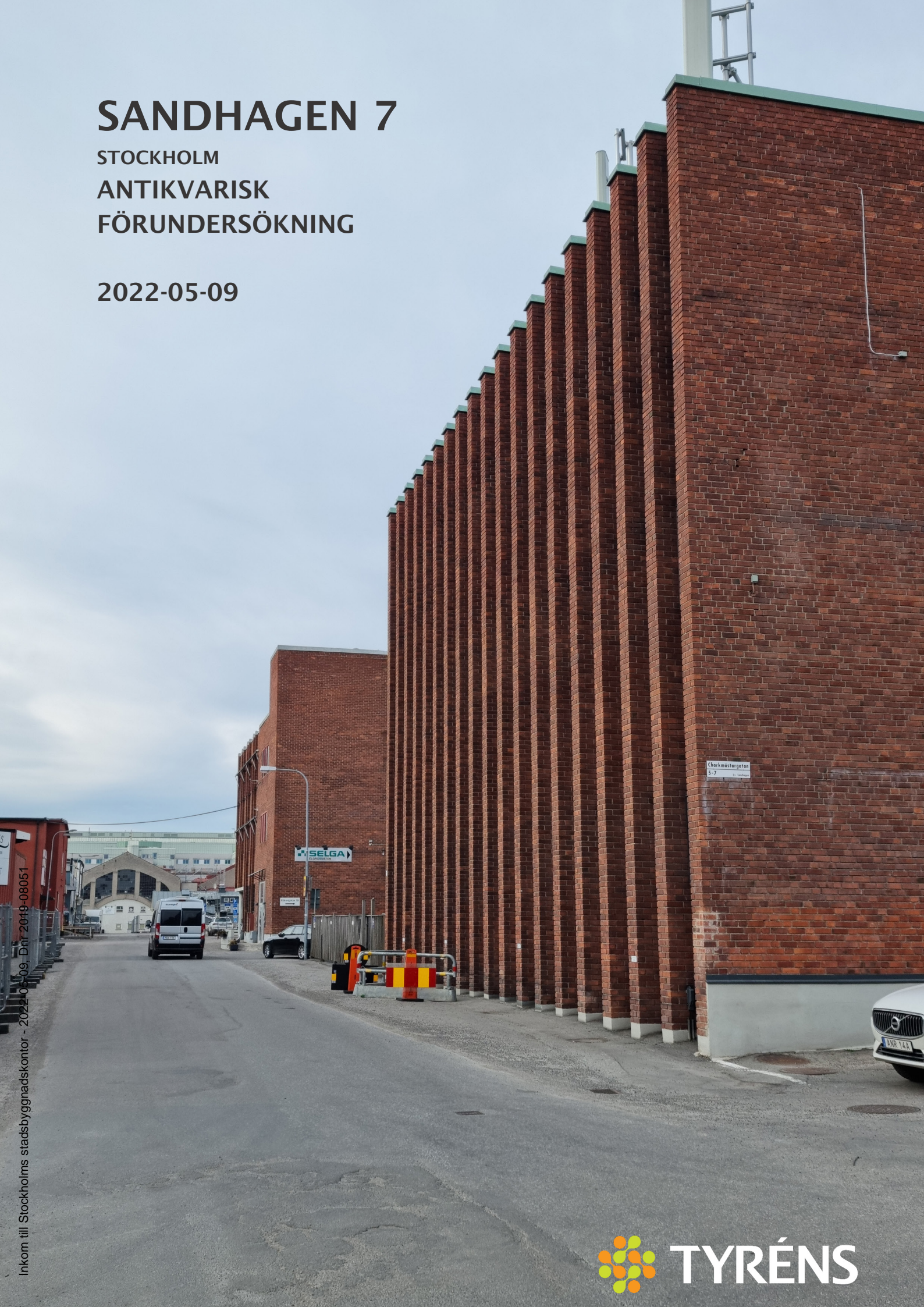
SANDHAGEN 7

STOCKHOLM

ANTI-KVARISK
FÖRUNDERSÖKNING

2022-05-09

Inkom till Stockholms stadsbyggnadskontor - 2022-05-09, Dnr 2019-08051

TYRÉNS

UPPDRAG

Uppdragsnamn: 323516 Sandhagen 7
Titel på rapport: Antikvarisk förundersökning
Version: Slutversion
Datum: 2022-05-09

MEDVERKANDE

Beställare: Svenska Hus AB
Kontaktperson: Niklas Gahm

Konsult: Tyréns Sverige AB
Uppdragsansvarig: Martin Lagergren
Handläggare: Tobias Mårud
Kvalitetsgranskning: Martin Lagergren

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 553194-7986

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	4
Bakgrund	4
Plan- och bygglagen (PBL)	6
Planeringsförutsättningar.....	7
Påbyggnad	7
HISTORIK	8
Slakthusområdet.....	8
Sandhagen 7.....	9
BYGGNADSBESKRIVNING	12
Exteriör	12
Interiör	18
KULTURVÄRDEN	27
ANTIKVARISKA RIKTLINJER	28
KÄLLOR	29

INLEDNING

BAKGRUND

Tyréns har fått i uppdrag av Svenska Hus AB att göra en antikvarisk förundersökning avseende Sandhagen 7 i Slakthusområdet, Johanneshov.

KULTURHISTORISKT VÄRDE

Stockholms stadsmuseum inventerade hela Slakthusområdet 2006 och byggnaderna klassificerades enligt gällande modell med blå, gröna och gula byggnader.

Blått är den högsta klassen och omfattar bebyggelse av synnerligen högt kulturhistoriskt värde.

Grön klassning innebär också ett högt kulturhistoriskt värde och betyder att bebyggelsen är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.

Gult är den tredje nivån som används vid klassificering. En gulklassning på stadsmuseets

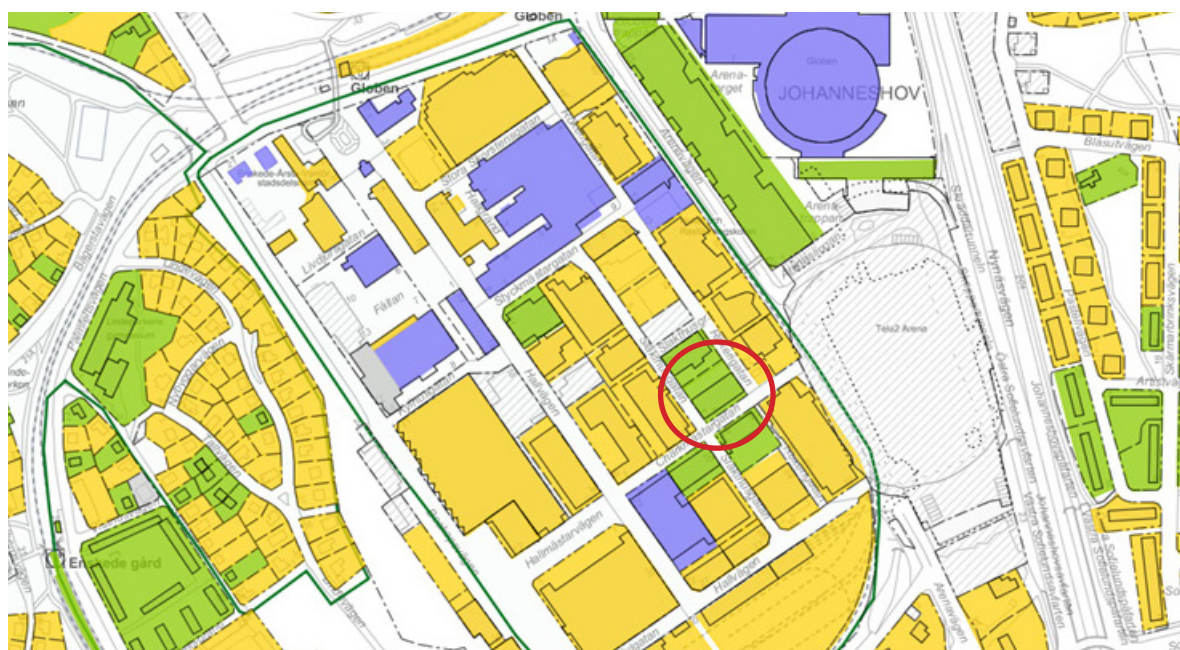
kulturhistoriska klassificeringskarta innebär att fastigheten har bebyggelse av positiv betydelse för stadsbilden och/eller av visst kulturhistoriskt värde.

Sandhagen 7 har grön markering i Stadsmuseets klassificering.

I rapporten "Slakthusområdet i Stockholm - Kulturhistorisk inventering och analys", Nyréns arkitektkontor 2011 görs följande bedömning:

"Byggnaden har ett högt kulturhistoriskt värde (grön). Byggnaden har ett såväl arkitektoniskt som byggnadshistoriskt och arkitekturhistoriskt värde som del av slakthusområdets livsmedelshandling. Byggnaden ingår i en grupp av röda tegelbyggnader som uppfördes vid 1960-talets början och fick en ambitiös utformning med bearbetad arkitektur. Byggnaden är en del i årsring nummer två - 1934-1988 - i slakthusområdets bebyggelseutveckling.

Byggnadens exteriör är känslig. Fasadernas repetitiva och slutna uttryck bör bevaras. Byggnadens interiör är tålig. Trapphus vid fasad mot nordväst bevarar hög grad av ursprunglig utformning."

Klassificeringskarta från Stockholms Stadsmuseum, Sandhagen 7 är markerad.

I det godkända programmet från Stockholms stad för hela Slakthusområdet har stadsbyggnadskontoret utarbetat en strategi för bevarande av byggnaderna inom området. Som underlag har Stockholms stadsmuseums klassificering av byggnadernas kulturvärden använts. Bedömningen stöder sig också på Slakthusområdet i Stockholm - Kulturhistorisk inventering och analys (Nyréns arkitektkontor 2011). Bedömningarna ligger som grund för kommande detaljplaner.

Utdrag ur programmet:

”Genom den blå- och grönklassade bebyggelse som bevaras blir två viktiga epoker i områdets utveckling tydligt läsbara. Det gäller pionjärtidens bebyggelse och planstruktur från tidigt 1900-tal, och expansionsfasens bebyggelse från 1950- och 60-talen. Områdets kulturvärden går dock inte att reducera endast till byggnaderna med den högsta klassningen, utan helhetens värde bärs till stor del upp av enklare bebyggelse som är nödvändig för att berätta områdets historia.

Stadsbyggnadskontorets bedömning, i synnerhet av den gulklassade bebyggelsen, har vägt samman huruvida byggnader är unika och berättar något specifikt, arkitektoniska kvaliteter utanför stadsmuseets bedömning, byggnaders betydelse för den plats den ligger på och deras potential att fungera i det nya sammanhanget, liksom potentialen i en annan användning eller bebyggelse på samma plats. I enlighet med PBL:s skrivningar har särskild vikt lagts vid att ta hänsyn till värdena i bebyggelseområden och stadsbild, vilket klassningen byggnad för byggnad inte beskriver. En ambition har varit att bevara något från varje decennium, men temat har inte varit styrande över andra frågeställningar. I vissa fall har konflikter mellan olika kulturvärden identifierats.”

För byggnaden Sandhagen 7 gäller att den skall bevaras på grund av kulturvärden.

Ur program för Slakthusområdet, fastigheten Sandhagen 7 är markerad.

PLAN- OCH BYGGLAGEN (PBL)

Plan- och bygglagen reglerar planläggning och bygglov. Lagens syfte är bland annat att främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktig hållbar livsmiljö för människor i dagens samhälle och för kommande generationer (PBL 1 kap 1§). Att värna om kulturvärdena är ett sätt att säkerställa en långsiktigt hållbar livsmiljö.

I plan- och bygglagen (PBL 2 kap 6§) redogörs för de allmänna intressen som ska tillgodoses vid planering och byggande. Bland annat ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras med hänsyn till stads- och landskapsbilden samt till kulturvärdena på platsen. Kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden ska skyddas och ändringar ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tas till vara.

Varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap. 17§) finns för att byggnaders kvaliteter ska bevaras vid ändringar. Kravet gäller för alla byggnader, vid alla typer av ändringar och oberoende av om en åtgärd kräver bygglov. Varsamhetskravet innebär att en ändring av en byggnad ska utföras så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och att byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas tillvara. I detaljplan kan en byggnad få varsamhetsbestämmelser som t.ex. reglerar färgsättning, takform och material, fasadmaterial och fönsters utseende. Karaktärsdrag på allmänna platser som t.ex. markbeläggningar, planteringar och fasta gatumöbler kan också regleras.

En byggnad eller ett bebyggelseområde kan bedömas vara särskilt värdefull ur historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt och lyder då under plan- och bygglagens förbud mot förvanskning (PBL 8 kap. 13§). Förvanskningsförbudet innebär att en åtgärd inte får medföra att en byggnads karaktärsdrag eller egenskaper som ligger till grund för byggnadens eller områdets kulturhistoriska värden går förlorade eller skadas. För att säkra en särskilt värdefull byggnads kulturhistoriska värden kan byggnaden få skyddsbestämmelser i en detaljplan.

Plan- och bygglagen säger också att ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och att det ska underhållas så att dess utformning och tekniska egenskaper i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

PLANERINGSFÖRUTSÄTTNINGAR

Stockholms stad vill utveckla Slakthusområdet till en stadsdel med bostäder, handel och kontor. Därför ska Stockholms stad bygga ett nytt livsmedelscentrum i Larsboda, med plats för företag som lämnar Slakthusområdet.

Slakthusområdet står inför en stor förändring och ingår tillsammans med Globenområdet, Gullmarsplan och södra Skanstull i ett stadsutvecklingsprojekt kallat Vision Söderstaden 2030. Enligt visionen ska Slakthusområdet utvecklas från ett renodlat verksamhetsområde till en stadsdel där bostäder, handel, kultur och företagande samexisterar. En målsättning är att skapa en blandad stadsdel och en unik karaktär som baserar sig på och synliggör traditionen och historiken i området.

Kommunfullmäktige fattade i juni 2010 beslut om att godkänna Vision Söderstaden 2030. Stadsbyggnadsnämnden fick i uppdrag att genomföra programsamråd för slakthusområdet vilket genomfördes 2015–2016. Programmet godkändes 2017-01-23. Det färdiga programmet kommer att ligga till grund för kommande detaljplanearbete och området kommer att delas upp i flertalet etapper.

PÅBYGGNAD

I det antagna programmet från 2017 finns Kv Sandhagen med som exempel på hur befintlig bebyggelse kan utvecklas. Olika tillvägagångssätt redovisas.

- Nya komplement
- Nya angreppssätt och skalor
- Förtätning genom infill

För Sandhagen 7 har konstruktör studerat hur byggnaden lämpar sig rent tekniskt för en påbyggnad. Den ursprungliga funktionen som lager och kontor medförde att bjälklagen utfördes för att klara olika belastning, för samtliga utrymmen har dock konstaterats att stomme inklusive dess grundläggning klarar påbyggnad med 2 hela våningar utan behov av att byta ut eller förstärka. Det finns sålunda förutsätt-

ningar för att bevara ursprunglig källare, bottenvåning och våning 1 trappa utan omfattande stomingrepp. Nuvarande yttertak klarar dock inte att bära en påbyggnad eller funktion som golvbjälklag. Ett möjligt scenario som även skulle ta fasta på byggnadens kulturhistoriska värden är sålunda att bevara källare, bottenvåning och våning 1 trappa i sin helhet, liksom fasaderna, men riva taket och innerväggar på översta planet (våning 2) och på golvet på våning 2 ställa en lättkonstruktion i 3 plan – vilket visuellt skulle uppfattas som 2 påbyggda våningar.

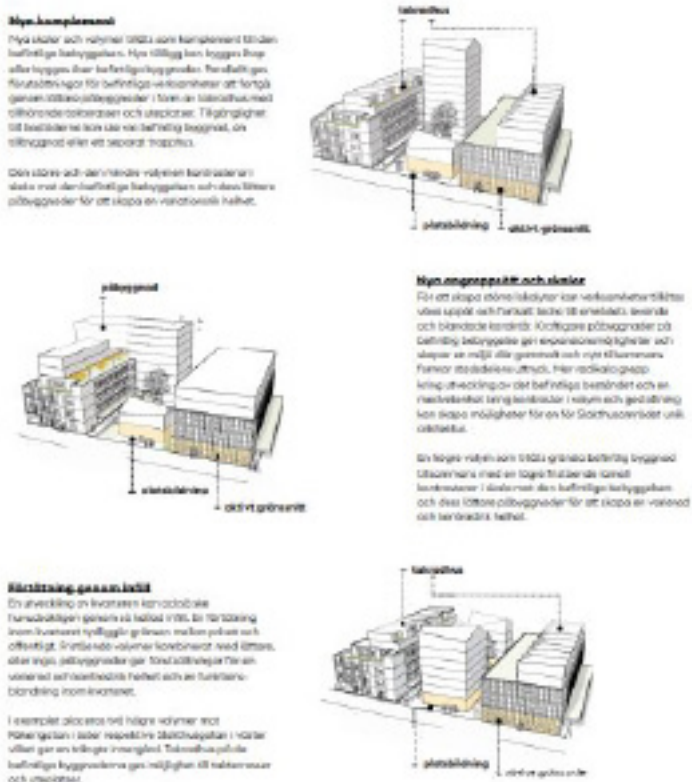

Illustration ur "Program för Slakthusområdet", Godkännandehandling, 2017-01-17.

HISTORIK

SLAKTHUSOMRÅDET

Den 31 januari 1912 invigdes Stockholms första offentliga slakthus. Det var Gustav V som i ett snöigt Enskede hade uppdraget att förklara Slakthusområdet som invigt. Det var dock flera årtionden tidigare som de ohälsosamma förhållandena kring hanteringen av slakt hade uppmärksammats. Det fanns då över 100 enskilda slakterier i centrala Stockholm med omnejd. Den svåraste fråga att hantera var lokaliseringen av ett nytt slakthus. Många olika platser utreddes och till slut stod det mellan Enskede och Traneberg. Vid omröstning i stadsfullmäktige 1905 vann Enskede med siffrorna 49 mot 29. Två år senare bildades Stockholms stads slakthus- och saluhalls styrelse, vilken kom att driva verksamheterna på slakthusområdet.

Slakthusområdet planerades för att kunna expandera under många år framöver. Ansvarig arkitekt för den första etableringen var Gustaf Wickman. I den norra delen byggdes cirka trettio byggnader varav flera hade klara Jugendinspirerade fasader. Sammanhållande uttryck fick området av den gråvita kalksandstenen.

Verksamheten inom området utvecklas och 1936 togs ett viktigt steg med byggandet av en partikötkthall vilket gav riktningen för partihandel. I slutet av 1930-talet öppnas också upp för upplåtelse av tomträttsmark till privata fastighetsägare. År 1959 koncentrerades större delen av Stockholms ägghandel till området sedan Stockholms Ägg AB och Svenska Ägghandelsförbundet etablerat sig i nybyggda anläggningar. Under 1950–60-talen börjar den södra delen av området bli färdigbyggt.

På 1980-talet fanns det ett åttiotal olika fristående företag varav hälften sysslade med köttförädling. Omkring 20 företag var parti- och detaljhandelsföretag och samt 15 företag var serviceföretag med anknytning till branschen. 1988 säljs det kommunala slakteriet till ett privat företag som tre år senare lägger ned slakteriverksamheten av lönsamhetsskäl. Efter 1991 har slaktverksamheten helt försvunnit från området och hanteras numera på andra platser i Sverige. Ännu kvarstår dock styckning och förädling (rökning, malning etc).

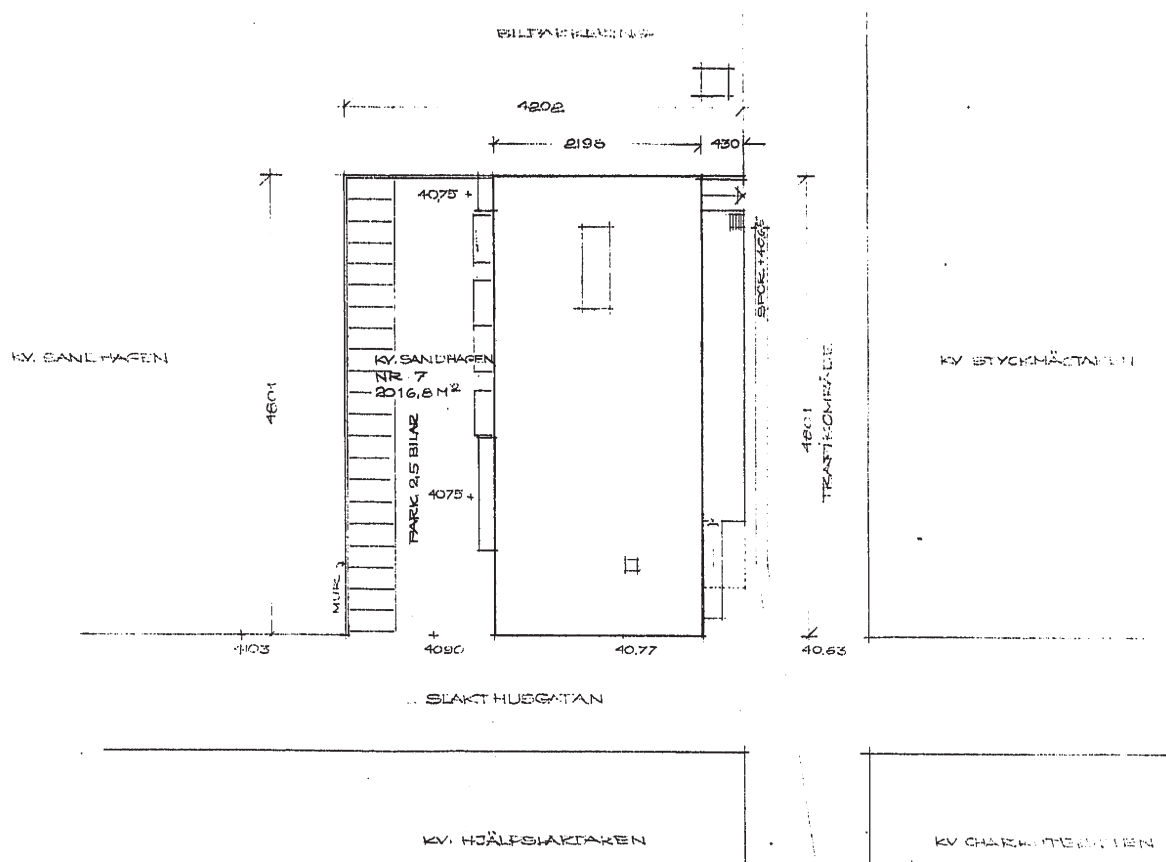
En av de ursprungliga byggnaderna i Slakthusområdet, uppfört som börshus.

SANDHAGEN 7

År 1959 uppläts tomträtt i kvarteret Sandhagen, nuvarande Sandhagen 7, för Stockholms Ägg AB. Bygglovritningar visar på tre olika skeden för uppförandet av byggnaden. De tre olika utformningarna av den planerade byggnaden är samtliga utförda av arkitekt Elmer Husman och Englunds Projekteringsbyrå AB. De kallas på de slutliga ritningarna för etapp 1, 2 och 3. Det har inte kunnat utläsas ifall tanken på tre etapper funnits initialt och det är även oklart om etapp 1 utfördes innan etapp 2. Belagt är hursom att etapp 2 stod klart innan etapp 3 genomfördes. Ritningarna för etapp 2 och 3 är daterade 1962, med bara några månaders mellanrum.

De första ritningarna, etapp 1, visar en tvåvåningsbyggnad med höjdförskjutna våningsplan som skulle rymma bland annat lager för ägg

och äggmassa. Den första justeringen, etapp 2, visar samma byggnad men med ytterligare två våningsplan mot nordost, på ca en tredjedel av byggnadsytan. Dessa våningar ritades för att inrymma kafferosteri. Den tredje och slutliga, etapp 3, inlämnat 1962, ritades med fyra våningsplan, inklusive källare, det vill säga med nuvarande volym. Byggnadshöjden stred egentligen mot plan då den var två meter högre än tillåtet. Avsteget godtogs dock då det godkänkts av ägare till berörd grannfastighet samt med motiveringen att staden såg det som berättigat av utseendemässiga och produktionsmässiga skäl. Bakom ansökan till den sista ändringen låg Ernst Wahl & co AB som hade kommit att dela fastigheten med Stockholm Ägg AB under planeringskedet. Ernst Wahl & co AB var ursprungligen en grosshandlare och koloni-

Situationsplan från 1962. Industrispår fanns på nuvarande Charkmästargatan, som på ritningen är markerat som "Trafikområde", parkeringsplatser fanns på Rökerigatan men planerades även inom fastigheten.

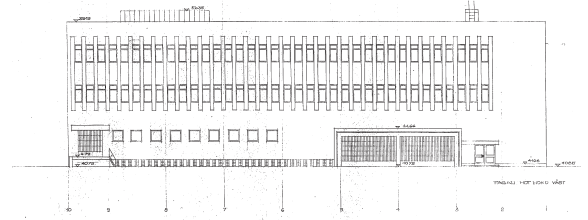
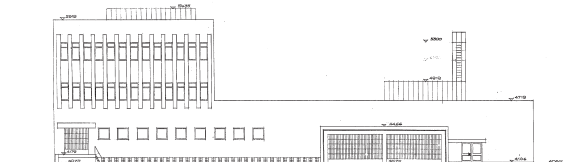
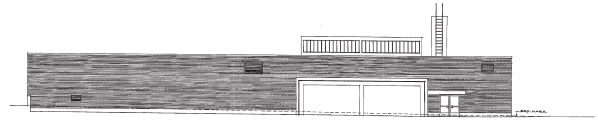
alvarufirma som bland annat drev kafferosteri under namnet "Pagodrosteriet". 1961 inkorporerades företaget i Möller & Co vilka 1955 hade flyttat till en intilliggande fastighet i kvarteret Charkuteristen.

Enligt ritningarna planerades byggnaden delas mellan Stockholm Ägg AB, i sydvästra delen av bottenvåningen och Ernst Wahl & co AB i nordöstra delen av bottenvåningen samt övriga byggnaden. Justerade ritningar daterade 1968 tyder dock på att Stockholm Ägg AB då inte längre var kvar i byggnaden. Ritningarna från 1968 anger ostlager och lager för råkaffe, kaffelaboratorium, paraffineringsrum samt ostmogningsrum i källaren. Kontor, lager, expediering, paketering samt lastning och lossning m.m. förlades på bottenvåningen. Försäljningskontor placerades på vån 1 tr. Kafferosteri, silos, kvarnar samt rum för bland annat emballage och jordnötter rymdes på 2 tr. Enligt Stockholms adresskalender från 1970 hade Stockholms Ägg AB flyttat till andra sidan Charkmästargatan, till Slakthusgatan 49 (nuvarande 13) i kvarteret Styckmästaren, till samma byggnad som Svenska Ägghandelsförbundet.

Efter uppförandet har interiören anpassats efter behov, exteriören är mer välbevarad men ändringar av entréparti och inglasning av lastkaj är påtagliga förändringar som delvis ger byggnaden en tydligt förändrad karaktär.

De förändringar som kan spåras via bygglovhandlingar är att den ursprungligen hydrauliska hissen ersattes 1967 med en linburen hiss varvid det även tillkom ett maskinrum på taket för driften av hissen. Även ett galler för inluft öppnades upp i sydöstra fasaden, strax över nedfarten till källaren.

1984 göts hålen i bjälklagen igen där silos och kaffekvarnar tidigare funnits. Samma år påbörjades ändring av planlösningen på samtliga våningsplan, mellanväggar revs och övervåningarna indelades till cellkontor. Halva utlastningsytan delades av till ny entré med foajé och ett entresolplan tillkom över resterande delen av lastfickan. Personhiss tillkom i foajén, i anslutning till det västra trapphuset. Brandskyddet uppdaterades med brandcellsindelning och anpassning av brandcellsavskiljande dörrar

Utsnitt ur tre versioner av bygglovritningar, samtliga visar nordvästra fasaden. Överst den första utformningen, etapp 1, där under etapp 2 och nederst etapp 3, vilken också kom att bli den slutgiltiga. Källa: SBK.

och väggar. Lastkajen förändrades genom uppförande av förrådsutrymmen, en tillkommande vägg i nordöstra änden och skjutpartier som kunde försluta kajen.

Ändringarna drog ut på tiden och var fullt utförda 1987. För ritningarna stod GLAM Arkitektkontor AB.

År 2013 söktes bygglov för nytt ventilationsaggregat med tillkommande fläktrum och dragning av kanaler utvändigt på tak. Året därpå ansöktes om lov att glasa in lastkajen, riva tidigare ytterväggar mot lastkaj, sänka bröstningshöjderna för tre centralt placerade fönster på vån 2 tr i sydöstra fasaden, vilka tillsammans med de tre underliggande fönstren även försågs med nytt glas. Slutbesked för åtgärderna lämnades 2018.

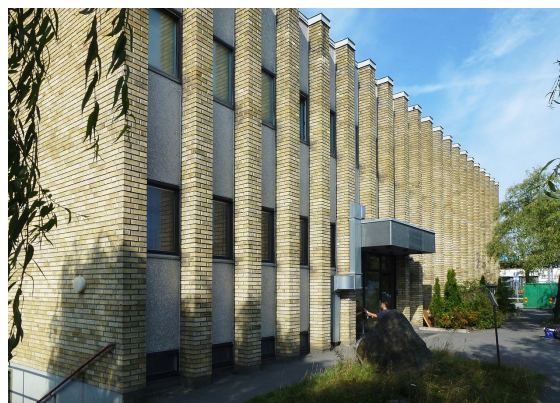
Därefter har det nordvästra entrépartiet satts igen med betongglas.

ARKITEKTEN

Elmer Husman (1923-2018)

Arkitekt Elmer Husman föddes i Danmark men var huvudsakligen verksam i Sverige. Han drev egen arkitektverksamhet och är framför allt känd för industri- och kontorsbyggnader uppförda under 1960- till 1980-talen i Stockholm, ofta i nära samarbete med konstruktionsbyrå Englund's projekteringsbyrå AB. Påfallande ofta har han även åter anlits för ändringar och tillbyggnader på sina egna skapelser, ibland upp till 20 år efter byggnadens uppförande. Han har ritat flera byggnader inom Slakthusområdet och Årsta partihallar, varav det mest kända och tillika folkkära är "Trädgårdshallen" på fastigheten Producenten 1 i Årsta partihallar, med sitt karaktäristiska veckade tak.

Exempel på byggnader av Elmer Husman, överst "Tullhuset" i Årsta partihallar (Fiskhallen 2) som har tydliga paralleller med byggnaden på Sandhagen 7, den undre bilden visar "Trädgårdshallen" på Producenten 1. Källa: Wikipedia.

BYGGNADSBESKRIVNING

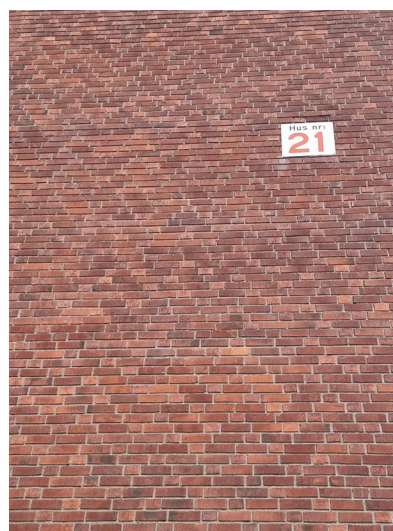
EXTERIÖR

Byggnaden inom Sandhagen 7 är en kontors- och lagerbyggnad i tre våningar samt källare. Byggnaden har stomme av betong. Exteriört är den klädd med fasader av rött fogstruket tegel i 4-skiftigt munkförband och framspringande dekorativa lisener med mellanliggande fönsteraxlar. Fönstren är utbytta och utgörs av brunanodiserade tvåluftsfönster i aluminium med förskjutna tvärpost, även enluftsfönster finns i bottenvåning samt i källare mot Slakthusgatan.

Byggnaden har ett flackt papptäckt sadeltak. Uppskjutande genom taket finns hissmaskinrum, fläktrum och genombrytning för tidigare silos. Fasaderna skjuter upp över takfot och avvattningen är därav integrerad i byggnaden. Uppskjutande delar samt murkrön är avtäckta med grönfärgad plåt (ursprunglig koppar är riven). En temporär uteplats i form av ett räckesomgärdat trädäck finns på östra delen av taket.

Sandhagen 7 utgör del av den för Slakthusområdets utbyggnad under 1950- och 1960-talet karaktäristiska röda tegelarkitekturen. Tegelbyggnaderna utgör ett markant inslag utefter Slakthusgatan. Här syns Sandhagen 7 tillsammans med Sandhagen 6 på övre vänstra bilden och med Styckmästaren 3 på den nedre vänstra bilden. Den nedre högra bilden visar hur fasadernas 4-skiftiga munkförband skapar en mönstermurad effekt.

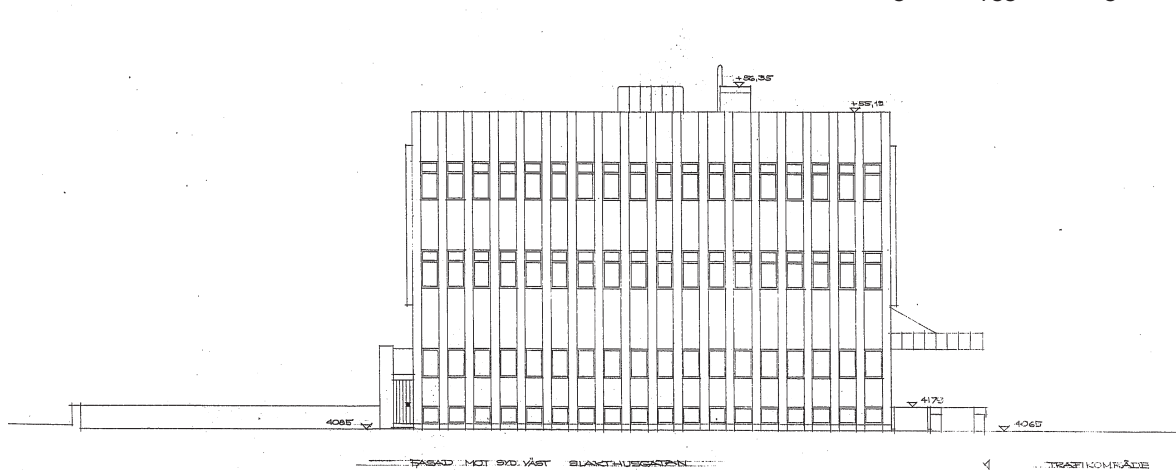

FASAD MOT SYDVÄST, GAVELFASAD MOT SLAKTHUSGATAN

På den sydvästra gaveln, mot Slakthusgatan, löper lisenerna i fasadens hela höjd, från mark till murkrön. Sett snett från sidan, i vinkel så att fönstren döljs av lisenerna, ger det en närmast grafisk effekt av uppradade ”skivor”. Utformningen är starkt karaktärsskapande.

Fönstren varierar efter våningsplan med tvåluft i de två övre våningsplanen, avlånga enluft på bottenplan och rektangulära enluft i källarplan, precis över gatunivå.

Fasad mot Slakthusgatan. Bygglovritning 1961.

Fasaden har en tydligt identitetsskapande utformning mot Slakthusgatan, en av områdets huvudgator vilken sträckte sig från Slakthuset ned till nuvarande Hallvägen.

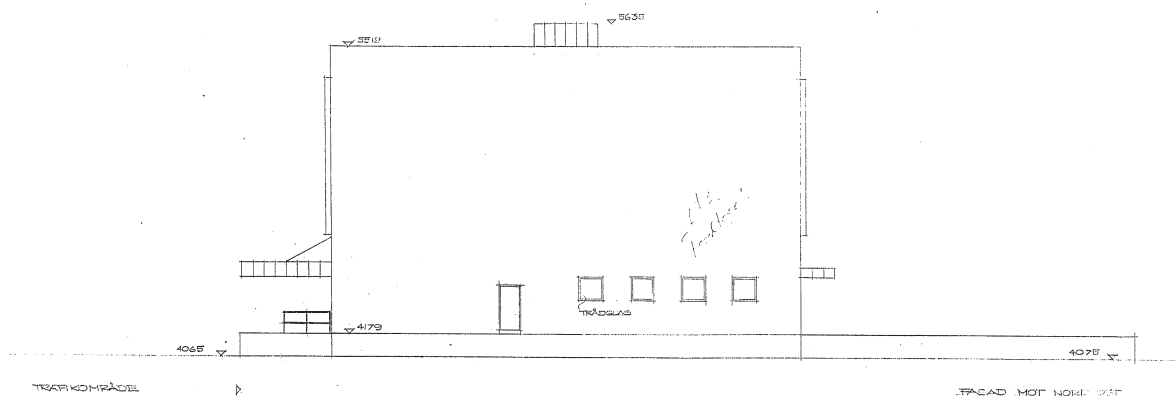

Fönster och lisener är sinsemellan medvetet anpassade.

FASAD MOT NORDÖST, RÖKERIGATAN

Gaveln mot nordöst är slät, helt utan lisener och endast uppbruten av en kort fönsterrad med fyra mindre fönster och en centralt placerad utrymningsdörr, med nödutrymningstrappa i metall och en grå ståldörr, i bottenvåningen. Fönstren är kvadratiska, ospröjsade av brun-

anodiserat aluminium. Snett över dörren finns en kvadratisk belysningsarmatur med vit plastkåpa. I övre delen av fasaden finns skyltar med företagsnamn, en i vardera hörn, och innanför murkrönet finns fyra flaggstänger monterade.

Fasad mot Rökerigatan. Bygglösvritning 1961.

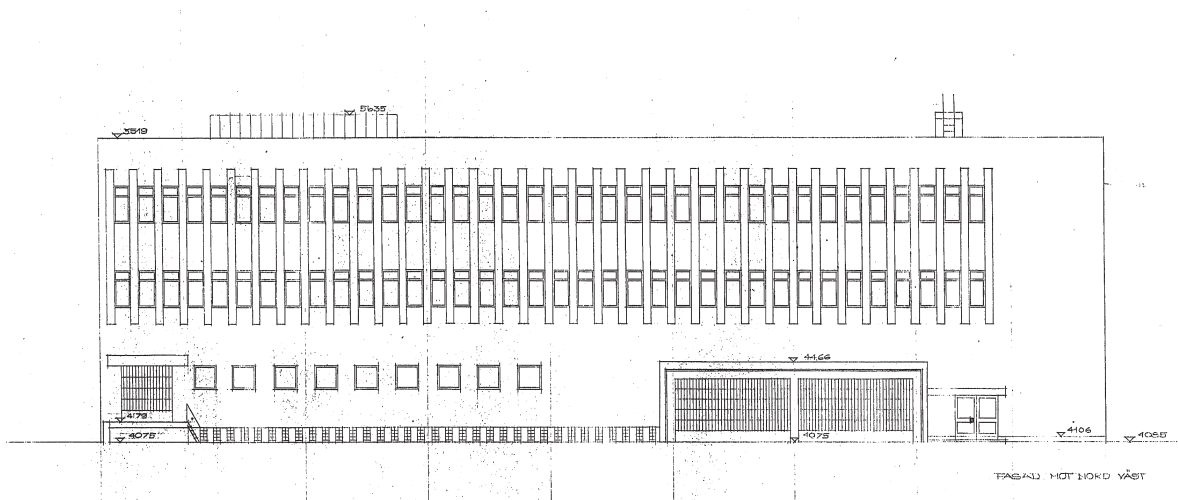

Den rena gavelfasaden mot Rökerigatan ger ett slutet intryck som dock levandegörs av murverkets mönsterverkan.

FASAD MOT NORDVÄST, HUVUDENTRÉ

Lisener finns på delar av fasaden, i symbios med fönsteröppningarna på vän 1 och 2 tr. Nordvästra fasaden har ett utskjutande, glasat entréparti med brunanodiserade aluminiumprofiler, vitslammad omfattning och plåttäckning. Här fanns tidigare två körportar till den invändiga lastplatsen. Vid sidan om entrén finns den ursprungliga kontorsentréns fasadöppning bevarad men igensatt med glasbetongblock. Över den tidigare kontorsentrén finns

ett fribärande skärmtak av gjuten, vitslammad betong som går ihop med det nuvarande entrépartiet. Vid fasadens östra ände finns en mindre lastkaj med lastplan av betong, ursprunglig sidoställd metalltrappa med steg i durkplåt, ett sekundärt dörrparti med grå metalldörr och stående gråmålad träpanel på vardera sida. Över lastkajen finns ett skärmtak med ej ursprunglig inklädnad av gråmålad plåtsarg och undersida av vitt skivmaterial med infälld belysning.

Fasad mot nordväst. Bygglösvritning 1961.

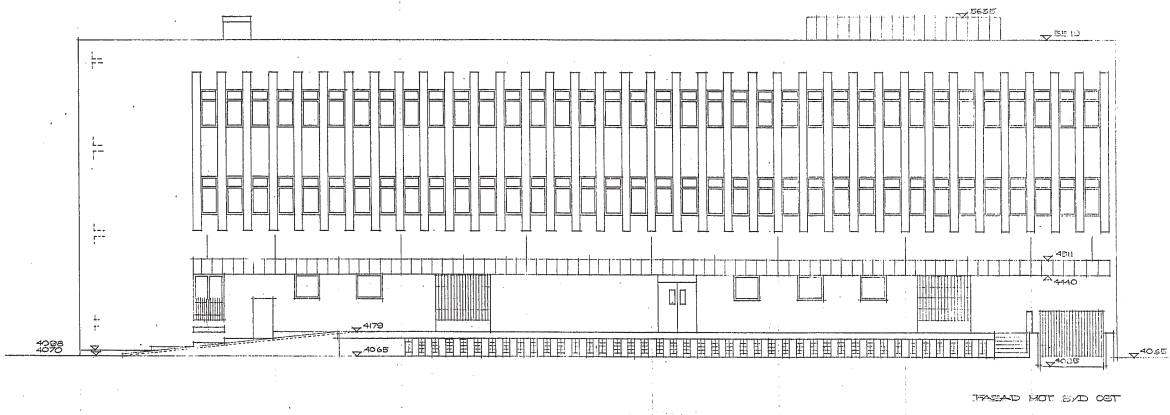
Huvudentrén vetter in mot gården mellan Sandhagen 6 och 7 vilket ger ett skyddat och något anonymt intryck. Den ursprungliga entrén har satts igen och intilliggande infart till lastficka har omformats till besöksentré.

FASAD MOT SYDÖST, CHARKMÄSTARGATAN

På den sydöstra fasaden har den tidigare lastkajen tagits i anspråk som kontorsyta, med helt glasade fasader i gråmålade metallprofiler på en ljus grå, putsad sockel som utgör resten av lastkajen. Sockeln bryts upp av en centralt placerad glasad metaldörr. Ljusinsläpp till källaren finns i nederdelen av sockeln, i form av dubbla, på höjd ställda betongglas med kanelerad räffling. Utbyggnaden täcks av ett plant, grått plåttak.

En ramp, möjligen den ursprungliga rampen till lastkajen, leder upp till en entré i tillbyggnadens sydvästra kortsida. Öster om tillbyggnaden/lastkajen finns nedfarten till källaren, med en sekundärt tillkommen garageport med mörkt gråmålad, liggande aluminiumpanel, genombruten av en centralt placerad dörröppning för gående. Även här finns lisener i symbios med fönsteröppningarna på våning 1 och 2.

Fasad mot sydost/Charkmästargatan. Bygglösvritning 1961.

Den tidigare lastkajen utgör sockel till tillbyggnaden (övre bilden). Till höger syns de tre fönster där bröstningen i sen tid tagits ned till golvnivå och bundits samman med fönstren i underliggande våning.

Mot nordväst från Charkmästargatan. Tidigare lastkaj med skärmtak har byggts om till glasad kontorsyta. Bilnedfarten till källare och garage syns centralt i bilden.

Nedfarten sedd innanför garageporten

Taket sett från sydöstra delen, mot väster.

INTERIÖR

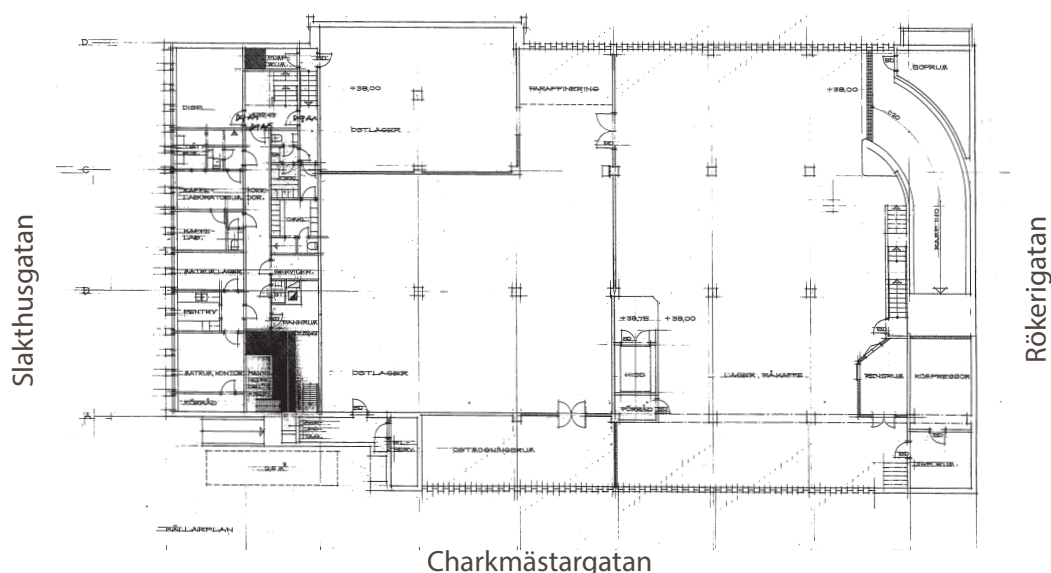
KÄLLARE

Källarvåningen nås via det västra trapphuset, varuhissen samt nedfartsramp från Charkmästargatan. Tidigare var källaren även tillgänglig via det östra trapphuset men trappan är numera igensatt, om än bevarad. Östra delen rymmer i huvudsak parkering för anställda. Resterande del huserar en fotostudio, kontorsutrymme samt diverse förråd och teknikrum. Planlösningen är delvis anpassad genom ändring av lättväggar men gjutna väggar, pelare, ramper

m.m. är bevarade. Källaren rymde ursprungligen främst kontors- och lagerutrymme, dessa är ej längre tydligt utläsbara utöver delvis bevarade rumsvolymer.

Ljusinsläpp finns i form av små ljusgluggar på väggarna upp mot taket, i marknivå, med två kannelerade betongglas på höjd i varje glugg. Gluggarnas bredd motsvarar bredden på fasaden mellan gluggarna, mätten har sålunda inget att göra med fönsterindelningen i övrigt.

Källare. Bygglövsritning, komplettering 1968.

Ljusinsläpp på vardera långsidan i form av dubbla, travade betongglas i marknivå, strax under tak.

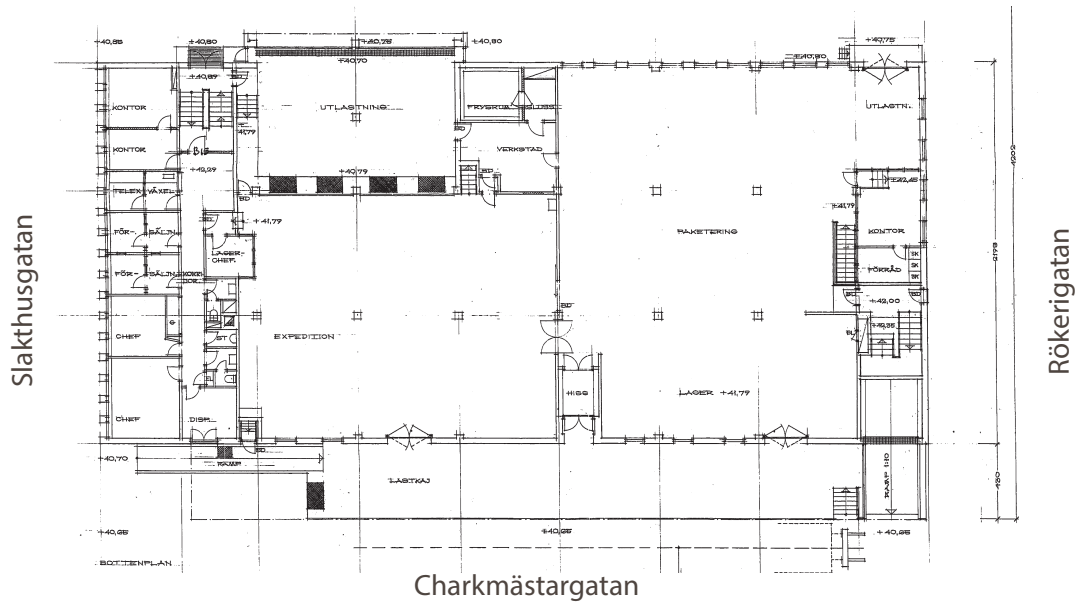
Källarvåningen. Platsgjutna betongpelare med svampformiga kapitäl.

BOTTENVÅNING/ENTRÉPLAN

Bottenvåningen nyttjades ursprungligen delat av Stockholms Ägg AB och Ernst Wahl & co AB. Stockholms Ägg AB residerade i västra delen, med dubbel lastficka in i byggnaden, stor expeditionshall i anslutning till utlastningsfickorna i norr och utanpåliggande lastkaj mot söder. Öster om lastfickan låg verkstad och frysrum och väster om lastfickan fanns huvudentré och trapphus. Väster om expeditionrummet och trapphuset låg kontorsdelen. Östra delen av våningsplanet nyttjades av Ernst Wahl & co AB. Det utgjordes i huvudsak av ett

stort rum för paketering och lager, i nordöstra hörnet ledde en svängdörr ut till en mindre lastkaj, för utlastning, och i söder en svängdörr ut till den längs byggnaden löpande lastkajen för inlastning från godstågen. Utefter centrala delen av östra kortsidan låg ett kontor, förråd samt trapphus. I sydvästra hörnet av den stora rumsvolymen låg varuhissen och i anslutning till denna en svängdörr in till angränsande lokal, nyttjad av Stockholms Ägg AB, varuhissen kunde nyttjas av båda företagen.

Bottenvåningen, bygglovsritning, komplettering 1968.

Den tidigare lastfickans östra del är ännu avläsbar, med lastkajens höjdskillnad bevarad som avställningsyta i foajén.

Östra delen av lastfickan sedd inifrån lokalen. Observera entresolvåningen ovanför, ursprungligen fungerande som lageryta.

Ursprunglig planlösning, dominerad av två stora öppna utrymmen flankerade av en kontorsdel mot väster och en rumsfil med trapphus, kontor och utlastningsyta mot öster, är ännu delvis utläsbar. Lastfickan i byggnadens nordvästra del har halverats genom tillskapandet av ny entréhall och personhiss, resterande del har blivit vestibul för nuvarande kontorshotell eller coworking space. Uppdelningen i två grupperingar, för nyttjande av två företag, har raderats genom att skiljeväggen mellan de två huvudsakliga rumsvolymerna har försvunnit. I stället har våningsplanet delats av med en skiljevägg längs den södra av de två pelar-raderna som löper i byggnadens längdriktning. I nordöstra delen har tillkommit en skärmvägg med bakomliggande delvis ny rumsindelning, väggen är uppförd med tydligt släpp till taket. Kontorsdelen i väster har utökats genom en tillkommande vägg i höjd med personhissens östra sida. De tillkomna väggarna har reducerat de två stora rumsvolymerna, vilka inte längre utgör två separata utrymmen. Den ursprungliga lastkajen utefter södra fasaden har byggts in, tidigare ytterväggar har rivits så att rummet har utökats med lastkajens yta, bortsett från en entré med trappa som leder till den centralt placerade varuhissen.

Västra delen av lastfickan har blivit ny huvudentré med innanförliggande entréhall och personhiss.

Funktionsplanerade utrymmen som frysrum, verkstad och lastficka är uttraderade, lastfickans tidigare funktion kan dock ännu utläsas. En spiraltrappa förbinder våningsplanet med ovanförliggande våning, placerad i sydvästra delen av byggnaden, innanför dörren som leder ut till rampen till den f.d. lastkajen på södra sidan.

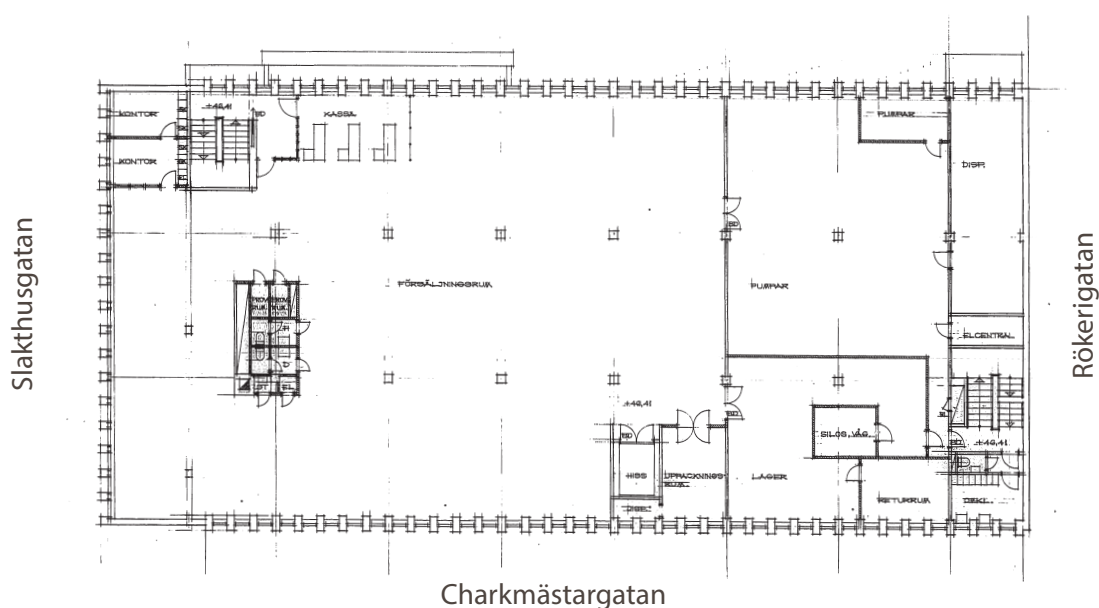
Bottenvåningens tidigare två huvudutrymmen är förändrade till en långsträckt, öppen lokal. Sekundära skiljeväggar har skapat en delvis ny planlösning, tillsammans med inglasningen av lastkajen.

VÅNING 1TR

Ursprungligen var våningsplanet uppdelat i två sektioner med en skiljevägg som delade av den östra tredjedelen av våningsplanet från den större sektionen mot väster. Den större västra delen rymde en öppen yta för försäljning, med kassor intill trapphuset i nordväst, två kontorsutrymmen väster om trapphuset och toaletter, schakt, provrum och skrubbar samlat i västra delen av rummet. Varuhissen låg i sydöstra hörnet. I östra delen fanns pumpar för kafferosteriets verksamhet, lager, omklädningsrum m.m.

Numera har planlösningen ändrats till att rymma cellkontor utefter ytterväggarna och tekniska funktioner, gemensamma utrymmen och konferensrum m.m. samlade centralt. Planet är uppdelat i två kontorsdelar med entré från det västra trapphuset. En spiraltrappa, placerad i sydvästra delen av byggnaden, förbinder våningsplanet med bottenvåningen. Inget av ursprunglig verksamhet är uttydbart i lokalerna, utöver varuhissen.

Våning 1 tr. Bygglovsritning, komplettering 1968.

Kontorslokaler med delvis olika anpassningar och ålder på inredning, samtlig inredning är dock sekundärt tillkommen.

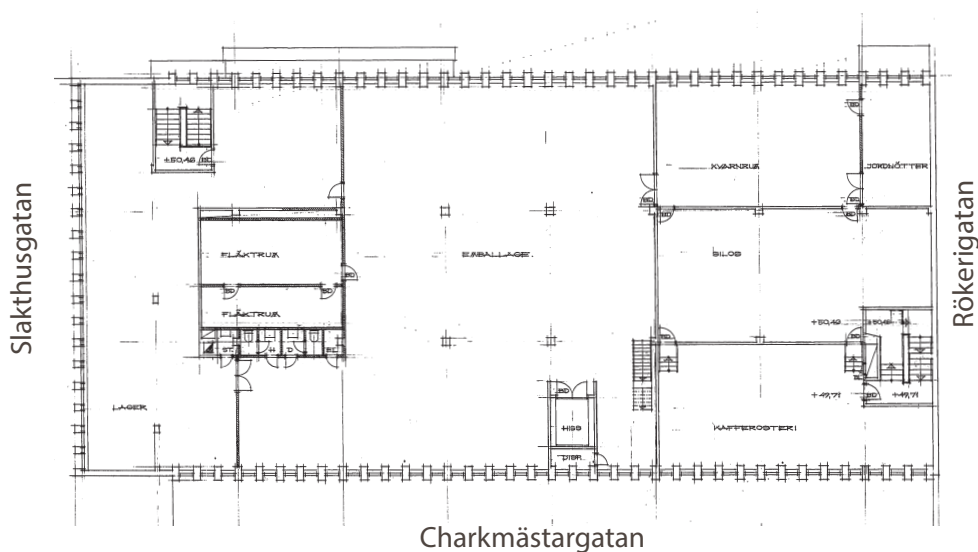
Kontorslokalen i sydöstra delen av våningsplanet med stavparkett i s.k. holländsk läggning, spiraltrappa ned till bottenvåning och en bevarad äldre radiator bland de i övrigt senare tillkomna.

VÅNING 2 TR

Våningsplanet var från början uppdelat i tre: lager i väster, rum för emballage i mitten och mot öster en indelning med kafferosteri mot söder, kvarnrum och rum för jordnötter mot norr och däremellan silos för kaffe. Centralt mellan lager och emballagerum fanns fläktrum, toaletter, elcentral m.m. I emballagerummet fanns en trappa upp till taket och hissmaskinrummet, öster om varuhissen.

Våningsplanet har idag liknande funktion som på våning 1 trappa - kontor med en stor andel cellkontor. Cellkontoren ligger utefter ytterväggarna och tekniska funktioner, gemensamma utrymmen och konferensrum m.m. samlade centralt. Inget av ursprunglig verksamhet är uttydbart i lokalerna, utöver varuhissen.

Våning 2 tr. Bygglövsritning, komplettering 1968.

Inredningen är helt igenom moderniserad och planlösningen anpassad till ny, kontorspräglad verksamhet. Planet har cellkontor ut mot fasader, bortsett från pausrum och trapphus, med korridorer mellan den yttre ringen av kontor och övriga funktioner centralt placerade där innanför.

Pausrum mot söder på 2 tr, där fönsterbröstningarna har rivits ned till golvnivå i tre fönsternischer..

TRAPPHUS

Byggnaden har två primära trapphus, ett i nordväst och ett i öster. Det östra nyttjas numera som utrymningsväg medan det västra ger tillträde till byggnadens samtliga lokaler, direkt eller indirekt. Det västra trapphuset ligger idag i anslutning till kontorsentrén då entrén flyttats från ursprungligt läge in till trapphuset, till tidigare lastficka. En sekundär hiss finns i nuvarande entréhall, intill trapphuset. Trappa och trapphus är välbevarat sedan tillkomsten och har golv, vilplan, sättsteg, plansteg och vangstycken av grå slipad kalksten, väggarna är av lätt slammade betongelement med frilagd yta av i huvudsak svart och vit sten. Trappräcke och handledare är av gråmålat smide i form av plattstål och fyrkantsstag. Handledare och räcketts översida är belagt med svart plast. Mot kontorsvåningarna avgränsas trapphuset av sentida aluminium- och glaspartier.

Trapplöp i det västra trapphuset (övre bilden).

Bilden till vänster visar betongglaset i den tidigare huvudentrén.

Nedre bilden visar brandlarmscentral för kafferostriet, bevarat i trapphusets nedervåning.

Det östra trapphuset är enklare i sin utformning och samtliga ytor har målats om. Golv, trappa och vilplan är av platsgjuten, gråmålad betong, räcke och handledare är enkla men smäckra, utformade av rosamålat järn, med runda stag, två per plansteg, och runda, något grövre handledare. Räcket har skarpa böjar medan de väggmonterade handledarna har mjukt rundade böjar in mot vägg i ändarna. Väggarna är målade vita. Dörrarna som leder in till trapphuset är branddörrar av stål, de flesta målade rosa. Trappan har en sekundär förlängning upp till taket, vilken tydligt skiljer sig från den ursprungliga trappans utformning genom mörkare grå kulör på de skarpt skurna stegen och med handledare i polerad metall.

Trapplöp i det östra trapphuset.

KULTURVÄRDEN

Den kulturhistoriska bedömningen som görs i ”Slakthusområdet i Stockholm - Kulturhistorisk inventering och analys”, Nyréns arkitektkontor 2011, se sid 4, är väl underbyggd. Sandhagen 7 var då en välbevarad byggnad med exteriört relativt få utförda ändringar. Nya ändringar har dock gjorts efter 2011 vilket gjort att byggnaden inte kan karaktäriseras som välbevarad. Både in- och utvändiga lastplatser har byggts bort och kontorsentrén har satts igen.

Fasadernas medvetna och karaktärsskapande formspråk med lisener och mönsterskapande murförband, de olika fasadernas varierade utformning där i synnerhet gavlarna sticker ut som särskilt iögonfallande är dock ännu tydliga. Den ena är närmast sluten och den andra helt dominerad av lisenerna och mellanliggande fönsteraxlar.

De repetitivt utförda tegellisenerna i kombination med fönsterbanden återkommer på tre av fyra fasader med varierat uttryck och komposition.

Sandhagen 7 ingår i en större arkitektonisk komposition främst med de två grannhusen som vänder sina kortsidor mot Slakthusgatan. Det är tre snarlika röda tegelbyggnader som står uppradade och samverkar volymmässigt. De har också visuell kontakt med Charkuteristen 8 i blickfånget utmed Slakthusgatan. De utgör tillsammans en viktig del av 1960-talets utbyggnadsperiod av Slakthusområdet. Under detta årtionde ändrade området delvis karaktär med flera nya välformade anläggningar som breddade den livsmedelsankutna verksamheten.

I programmet för Slakthusområdet framhålls att lastbryggor är en viktig markör för verksamheterna som varit i området. Den större lastbryggan på Sandhagen 7 har byggts in och utgör numera kontorsyta men den mindre lastbryggan, i östra delen av norra fasaden är bevarad och kan utvecklas för kommande verksamheter med ett bibehållet uttryck, möjligheten till bevarande med alternativt nyttjande bör utvärderas och beaktas.

Interiört har det västra trapphuset en välgestaltad och tidstypisk utformning som i stort är välbevarad med undantag från entrépartiet.

Invändigt finns här och var karaktärsskapande inslag i form av den tidstypiska, rejäla platsgjutna betongstommen. Särskilt i källaren är betongen med tydlig strukturverkan från gjutningen i brädformar påtaglig.

Varuhissen är en av få detaljer interiört som berättar om byggnadens tidigare industriella nyttjande.

VÄRDESKAPANDE KARAKTÄRSDRAG

- Stomme av platsgjuten betong
- Fasader av rött fogstruket fasadtegel i munkförband
- Lisener
- Krön på takfot och lisener utförda i plåt
- Fönstersättning och fönsterindelning kopplade till lisener
- Glasblock/betongglas som ger ljusinsläpp till källare
- Bevarade spår av lasthantering
- Huvudtrapphus i väster
- Varuhiss
- Garagednfart

ANTIKVARISKA RIKTLINJER

Enligt tidigare gjorda bedömningar skall Sandhagen 7 bevaras. Byggnaden har bedömts klara påbyggnad och anpassningar i bottenvåningen för att möjliggöra mer utåtriktade verksamheter. Fasaderna är välbevarade och kommande förändringar bör anpassas till byggnadens arkitektur. Byggnaden ingår i en trefaldig komposition utmed Slakthusgatan där de röda tegelbyggnaderna vänder sina kortsidor mot Slakthusgatan.

Enligt framtaget program för Slakthusområdets framtida utveckling kommer den ”Centrala parken” att ligga mittemot på andra sidan Slakthusgatan. Det kommer att bli en stor öppen yta där Sandhagen 7 kommer att exponeras på ett helt annat sätt än idag. Framför allt den västra kortsidan kommer att vara väl synliga ut mot den stora parken. Östra gaveln och södra långsidan är väl exponerade från det planerade ”Evenemangstorget” öster och sydöst om byggnaden och från Charkmästargatan, som planeras att fungera som lokal huvudgata i området. Sammantaget innebär detta därför att fasaderna mot Slakthusgatan, Charkmästargatan och Rökerigatan har större känslighet för förändringar. Med tanke på byggnadens utformning och placering är det lämpligt att fokus på tillskapande av aktivt och öppet gränssnitt av bottenvåningen i första hand förläggs till Charkmästargatan. Även den östra gaveln, mot Rökerigatan, kan tåla att öppnas upp i nedre delen bara den karaktärsskapande slutna ytan fortsatt bevaras.

Interiört är ytorna tåliga för förändring. Pelarstommen gör planen flexibla. Trapphusen har dock kvaliteter som bör tas till vara, i synnerhet det västra trapphuset som har en mer bearbetad och påkostad utformning och är mer välbevarat än det östra. I övrigt har varuhissen, garage nedfarten och i synnerhet källarens platsgjutna betongstomme samt ljusinsläpp i betongglas karaktärsskapande värden.

Påbyggnad av Sandhagen 7 kan utföras om hänsyn tas till befintlig arkitektur och kulturhistoriska värden. Taket har begränsade kulturvärden i nuvarande utformning. Motivet med lisenerna, fönstersättningen och de stora slutna murytorna är viktiga karaktärsdrag att beakta.

KÄLLOR

Adresskalendrar från Stadsbiblioteket i Stockholm.

Kv Charkuteristen 5, Antikvarisk förundersökning, Nyréns Arkitektkontor, 2011.

Kött och blod, Slakthusområdet i Johanneshov 100 år, Informationsförlaget och Fastighetskontoret i Stockholms stad, 2012.

Program för Slakthusområdet, Samrådshandling 2015-12-03. Dnr 2010-20437, Stockholms stad.

Ritningar från Stockholms Stadsbyggnadskontors e-tjänst.

Sandhagen 6, Stockholm. Antikvarisk förundersökning. Tyréns AB, 2018-10-30

Slakthusområdet i Stockholm, Kulturhistorisk inventering och analys, Nyréns Arkitektkontor, 2011.

Slakthusområdet, Antikvarisk konsekvensanalys av strukturplan, Nyréns Arkitektkontor 2015.

Riksarkivet.

Wikipedia.

TYRÉNS

Tyréns Sverige AB, 118 86 Stockholm, www.tyrens.se